

KS. PIOTR RYGUŁA

## HISTORYCZNY KONTEKST DEBATY NA TEMAT PROJEKTU NOWEGO PRAWA MAŁŻEŃSKIEGO W POLSCE MIĘDZYWOJENNEJ

Na początku XX w. w wyniku rozpadu koalicji państw centralnych w pierwszej wojnie światowej i słabości Rosji spowodowanej rewolucją październikową, Polska odzyskała utraconą niepodległość. Procesy odradzania się młodego państwa i tworzenia się podstawowych instytucji państwowych zakłócone zostały najpierw przez wojnę polsko-sowiecką w 1920 r., a nieco później przez przewrót Józefa Piłsudskiego w maju 1926 r.

Jedną z konsekwencji rozbiorów Rzeczypospolitej było odziedziczenie po zaborcach, na terytoriach stanowiących obszar odrodzonego państwa, pięciu różnych systemów prawa małżeńskiego<sup>1</sup>. Stąd też to właśnie prawo małżeńskie stanowiło w młodej Polsce jedną z tych kwestii prawnych, które wymagały nowej, szybkiej legislacji.

W Polsce przedrozbiorowej prawodawstwo cywilne nie zajmowało się sprawami małżeńskimi uznając, iż należą one do kompetencji Kościoła<sup>2</sup>. Po rozbiorach już w Księstwie Warszawskim, od 1 V 1808 r. wprowadzono Kodeks Napoleona, uznający małżeństwo za związek cywilny<sup>3</sup>. Następnie, po utworzeniu w 1815 r. Królestwa Polskiego, normy tego kodeksu rozciągnięto na terytorium całego, nowego państwa. Na pierwszej sesji Sejmu 27 III 1818 r. rząd przedstawił jednak projekt rewizji prawa cywilnego w kwestiach odnoszących się właśnie do małżeństwa. We wstępie do wspomnianego projektu zamieszczono opinię króla i narodu stwierdzającą, iż małżeństwo nie jest tylko kontraktem cywilnym. Zgodnie ze słowami dokumentu Stwórca, poprzez małżeństwo, wybrał sobie człowieka na pomocnika w wielkim dziele stworzenia dużo wcześniej, zanim jakkolwiek legislator był w stanie obwarować związek małżeński sankcjami prawa cywilnego. Dlatego też autorzy wspomnianego tekstu zaproponowali takie poprawki do obowiązującego prawa, których wymagała świętość małżeństwa i zasady religii katolickiej. Projekt ten, który pomimo wspomnianych de-

<sup>1</sup> Zob. R. Longchamps de Berier, *Zawarcie i rozwiązanie małżeństwa według prawa cywilnego, obowiązującego w Polsce*, w: *Małżeństwo w świetle nauki katolickiej*, Lublin 1928, 340.

<sup>2</sup> Sejmy Rzeczypospolitej przedrozbiorowej pozostawiały prawo małżeńskie prawodawstwu kościelnemu. Statuty, w większości z XV i XVI w., zajmowały się wyłącznie efektami cywilnymi zawieranych związków nie podejmując takich zagadnień jak istota małżeństwa czy forma jego zawarcia. Zob. A. Borowski, *U źródeł poglądów liberalnych na małżeństwo*, „Przegląd Katolicki” 70 (1932) 406. Por. także: L. Domański, *O małżeństwie*, Warszawa 1932, 77–78.

<sup>3</sup> Zob. A. Borowski, *U źródeł poglądów...*, 407. W kwestii małżeństwa i rozwodu w Kodeksie Napoleona zob. także: S. Podoleński, *Dlaczego chcę nam narzucić rozwody?*, „Przegląd Powszechny” 48 (1931) 66 nn.

klaracji pozostawiał jurysdykcję spraw małżeńskich w kompetencji trybunałów cywilnych, został odrzucony w głosowaniu 6 IV 1818 r. przez większość posłów<sup>4</sup>.

W trakcie wszystkich trzech sesji Sejmu (w latach 1818, 1825, 1830) posłowie dyskutowali na temat zmian w obowiązującym systemie prawa małżeńskiego. Niemożność dojścia do porozumienia, która na pozór mogła sprawiać wrażenie sporu między Sejmem a rządem, w rzeczywistości była jednak wynikiem konfliktu, jaki zaistniał między dwoma postawami reprezentowanymi przez społeczeństwo w kwestii małżeństwa. Jeśli bowiem jedna grupa uznawała związek małżeński za instytucję religijną, to druga chciała w nim widzieć związek wyłącznie cywilny<sup>5</sup>. Ze względu na brak porozumienia między komisjami Sejmu, na sesji Rady Państwa dn. 24 V 1825 r., opierając się na zarządzeniu cara Aleksandra I, ustanowiono innowację do artykułu 249 Kodeksu. Nowy tekst wspomnianego artykułu pozostawiał jednak kwestię ważności małżeństwa, jego rozwiązanie i separację małżonków nadal w gestii trybunałów cywilnych<sup>6</sup>.

W następstwie rewolucji 1830 r. odebrano przedstawicielom Królestwa Polskiego przyznaną im wcześniej, na mocy konstytucji Aleksandra I, władzę ustawodawczą. Z polecenia Rady Administracyjnej, na podstawie uchwał Rady Państwa, opracowano w Warszawie projekt nowego prawa małżeńskiego. Niezależnie od tego, istniejąca w Petersburgu komisja przygotowawcza do spraw rewizji praw dla Królestwa Polskiego przygotowała inny projekt prawa małżeńskiego. Departament do spraw Królestwa Polskiego po przeanalizowaniu obu istniejących projektów, stworzył z nich jeden i przedstawił go carowi Mikołajowi I. Ten z kolei, dekretem z 28 III 1836 r. wprowadził go w życie na terytorium całego królestwa jako „Prawo o małżeństwie”<sup>7</sup>.

Po odzyskaniu niepodległości prawo z 1836 r. zachowało swą ważność na terenie byłego królestwa<sup>8</sup>. Uznając małżeństwo za instytucję religijną, prawo to

<sup>4</sup> Zob. H. K o n i c, *Dzieje prawa małżeńskiego w Królestwie Polskiem*, Kraków 1903, 6–7. 9–23.

<sup>5</sup> Tamże, 3.

<sup>6</sup> Tamże, 23–27.

<sup>7</sup> Zob. L. D o m a Ń s k i, *O małżeństwie...*, 88–91.

<sup>8</sup> W celu bardziej dogłębnego studium prawa małżeńskiego obowiązującego w Królestwie Polskim zobacz:

a) z literatury prawa cywilnego: K. L u t o s t a Ń s k i, *Zaręczyny w prawie małżeńskim z r. 1836*, Warszawa 1907; K. L u t o s t a Ń s k i, H. K o n i c, *Prawo cywilne obowiązujące w b. Królestwie Polskiem*, Warszawa 1935, 33 nn.; H. K o n i c, *Dzieje prawa małżeńskiego w Królestwie Polskiem (1818–1836)*, Kraków 1903; tenże, *Prawo małżeńskie obowiązujące w b. Królestwie Kongresowem*, Warszawa 1924; tenże, *Prawo majątkowe małżeńskie*, Warszawa 1933; A. R z e w s k i, I. S z w a r c m a n, *Przewodnik dla urzędów stanu cywilnego*, Łódź 1923; W. L. J a w o r s k i, *Prawo cywilne na ziemiach polskich*, t. I, Kraków 1919; R. L o n g c h a m p s d e B e r i e r, *Zarys prawa cywilnego b. Królestwa Kongresowego*, w: *Encyklopedia prawa obowiązującego w Polsce*, red. A. Peretiatkowicz, Warszawa 1925, 46 nn.

b) z literatury prawa kanonicznego: J. P e l c z a r, *Prawo małżeńskie katolickie z uwzględnieniem prawa cywilnego*, Kraków 1885, 27–28. 400 nn.; tenże, *Małżeństwo chrześcijańskie i małżeństwo nowoczesne*, „Przegląd Katolicki” 25 (1887) 289–291. 310–313; A. R e t k e, *De matrimonio tractatus iuridicus secundum sacros canones et leges civiles in imperio Rossico et Poloniae regno vigentes*, Varsoviae 1895; W. A b r a h a m, *Forma zawarcia zaręczyn i małżeństwa w najnowszym ustawodawstwie kościelnym*, Lwów 1913.

Spośród literatury sięgającej czasów Królestwa Polskiego na uwagę zasługują także następujące pozycje: N. W i ś n i e w s k i, *O małżeństwie, wynikających stąd prawach i nierozzerwalności między katolikami związku tego pod względem filozofii i prawa powszechnego*, t. 1–2, Warszawa 1866; F. K a s p e r e k, *Małżeństwo Kościoła katolickiego*, „Przegląd Polski” (Kraków) 9 (1872),

regulowało sprawy związane z małżeństwami wiernych wyznania rzymskiego, prawosławnego, unickiego, protestanckiego a także członków innych wyznań chrześcijańskich i niechrześcijańskich<sup>9</sup>. Prawodawca dostosował normy prawa małżeńskiego do wymagań poszczególnych wyznań<sup>10</sup>, uznając ważność małżeństwa jedynie w wypadku zawarcia go wobec duchownego odpowiedniego wyznania i z zachowaniem formy jego zawarcia przewidzianej przez konkretne wyznanie<sup>11</sup>. Ponadto przywrócił jurysdykcję w sprawach małżeńskich trybunałom kościelnym, tzn. konsystorzom wyznania rzymskiego, prawosławnego i protestanckiego<sup>12</sup>. Trybunałami kompetentnymi w sprawach małżeńskich dla wiernych pozostałych wyznań chrześcijańskich i niechrześcijańskich pozostały trybunały cywilne. Zobowiązane one były jednakże do przestrzegania w trakcie postępowania sądowego norm konkretnego wyznania<sup>13</sup>.

Drugi system prawa małżeńskiego funkcjonujący na terenie Rzeczypospolitej wywodził się z terytorium wschodniej Polski, które w czasie zaborów nie należało do Królestwa Kongresowego. Rosyjskie prawo małżeńskie<sup>14</sup> wprowadzono w życie na wspomnianym terenie w 1840 r., po zniesieniu Statutu Litewskiego<sup>15</sup>. Forma zawarcia małżeństwa na Ziemiach Wschodnich była formą wyznaniową, a jurysdykcja w sprawach małżeńskich należała do trybunałów kościelnych<sup>16</sup>. Można tutaj wspomnieć, iż ustawodawca omawianego wcześniej prawa

z. 3, 4, ss. 242–282. 39–80; F. R., *O małżeństwie pod względem prawnym*, Warszawa 1904; J. R o c z k o w s k i, *Małżeństwo*, w: *Podręczna encyklopedia kościelna*, t. 25–26, Warszawa 1911, 201–222.

<sup>9</sup> L. D o m a ń s k i, *O katolickie prawo małżeńskie*, „Ruch Katolicki” 5 (1935) 488.

<sup>10</sup> Rosyjski system małżeński uznawał religijny charakter związku małżeńskiego, traktując w sposób odrębny małżeństwo poszczególnych wyznań. Realizacja wspomnianego systemu napotykała jednakże na wiele trudności. Niektóre z wyznań istniejących w Królestwie Polskim nie posiadały bowiem dostatecznie rozwiniętego prawa małżeńskiego. W innych przypadkach system konfesyjny prawa małżeńskiego stał w jawnej sprzeczności z obowiązującymi w Polsce normami porządku publicznego (np. poligamia wśród muzułmanów). Niemalże trudności sprawiała także regulacja prawa małżeństw mieszanych. Zob. L. D o m a ń s k i, *O małżeństwie...*, 89 nn.; H. K o n i c, *Prawo małżeńskie obowiązujące...*, 49.

<sup>11</sup> L. D o m a ń s k i, *O katolickie prawo...*, 488.

<sup>12</sup> Mając na uwadze fakt, że w Rosji sprawy małżeńskie należały do kompetencji trybunałów kościelnych, można przypuszczać, iż przywrócenie jurysdykcji tymże trybunałom w Królestwie Polskim miało na celu unifikację systemu prawa małżeńskiego w dwóch krajach połączonych między sobą unią personalną. L. D o m a ń s k i, *O małżeństwie...*, 88.

Jeśli chodzi o kompetencję trybunałów kościelnych w wypadkach małżeństw mieszanych zob.: L. D o m a ń s k i, *O katolickie prawo...*, 488–490.

<sup>13</sup> Tamże, 488. Zob. także: R. L o n g c h a m p s d e B e r i e r, *Zawarcie i rozwiązanie małżeństwa...*, 350.

<sup>14</sup> W celu bardziej dogłębnego studium rosyjskiego prawa małżeńskiego, obowiązującego w przygranicznej, wschodniej części Polski zob.: A. K l i b a ń s k i, *Handbuch des ges. russ. Zivilrechts*, Berlin 1911; A. M o g i l n i c k i, *Prawo cywilne, tymczasowo obowiązujące na obszarze ziem wschodnich*, Warszawa 1920 (t. 1). 1921 (t. 2); A. R z e w s k i, I. S z w a r c m a n, *Przewodnik dla urzędów...*

<sup>15</sup> Por. L. D o m a ń s k i, *O małżeństwie...*, 105.

<sup>16</sup> Rosyjskie prawo faworyzowało w pewnym stopniu małżeństwo prawosławne, ustanawiając przepisy dla katolików wspólne z innymi wyznaniem chrześcijańskimi nieprawosławnymi. Różnica ta, jak i inne formy uprzywilejowania wyznania prawosławnego, nie miały jednak znaczenia prawnego w odrodzonej Polsce ze względu na rozporządzenie wydane przez komisarza Ziem Wschodnich w 1919 r., uchylające przepisy niezgodne z równouprawnieniem wyznań. Zob. R. L o n g c h a m p s d e B e r i e r, *Zawarcie i rozwiązanie małżeństwa...*, 358–364. W kwestii innych różnic zachodzących między dwoma wspomnianymi systemami zob. L. D o m a ń s k i, *O małżeństwie...*, 105–107.

małżeńskiego z 1836 r., przygotowując je dla Królestwa Polskiego, wzorował się na istniejącym już systemie prawa rosyjskiego. Spowodowało to pewne podobieństwa między tym systemami w tak ważnych kwestiach jak uznanie autonomii Kościołów w zakresie prawa małżeńskiego. Jurysdykcja w sprawach małżeńskich należała do właściwych sądów duchownych poszczególnych wyznań, względnie do przewidzianych w prawie osób duchownych. Jedynie sprawy małżeńskie staroobrzędowców oraz osób należących do grup wyznaniowych, określanych jako sekty, miały być rozpatrywane przez sądy cywilne<sup>17</sup>.

Dwa inne systemy prawa małżeńskiego istniały na terenach, które w czasie rozbiorów wchodziły w skład monarchii austro-węgierskiej. Pierwszy system prawny pochodził z kodeksu austriackiego z roku 1911<sup>18</sup>. Drugi stanowiła ustawa węgierska z roku 1894, która od 25 listopada 1922 r. była równorzędnie obowiązującym systemem prawa małżeńskiego na terenie Spisza i Orawy<sup>19</sup>.

Prawo cywilne byłego zaboru austriackiego starało się przeprowadzić pewien kompromis pomiędzy rozumieniem małżeństwa jako instytucji cywilnej a instytucji religijnej. W przepisach odnoszących się do ważności związku, formy jego zawarcia i rozwiązania prawo to uwzględniało wierzenia religijne obywateli. Zwłaszcza przepisy odnoszące się do małżeństw katolickich pozostawały generalnie w zgodzie z normami prawa kanonicznego. Państwo nie uznawało jednakże autonomii Kościoła w odniesieniu do małżeństwa. Jurysdykcja w sprawach małżeńskich należała do sądów państwowych. Małżeństwo było ważne wobec państwa, o ile zostało zawarte zgodnie z przepisami państwowymi. Małżeństwo rozwiązane zaś zgodnie z przepisami prawa cywilnego nie istniało dla państwa, choćby przez Kościół uznawane było za ważne<sup>20</sup>. Ustawa z 1868 r. wprowadzała ponadto formę cywilną zawarcia małżeństwa dla osób nie należących do żadnego z prawnie uznanych wyznań lub też w wypadkach, gdy duchowny uznane-

<sup>17</sup> Między wspomnianymi dwoma systemami istniały także pewne różnice. Jako przykład może posłużyć art. 45, który wylicza przyczyny rozwodu małżeństwa zawartego przez prawosławnych. Prawo z 1836 r. ustanowione dla Królestwa Polskiego takich przyczyn nie wymienia. Tamże, 105–106. Zob. także tenże, *O katolickie prawo...*, 488.

<sup>18</sup> Zob. L. D o m a ń s k i, *O katolickie prawo...*, 490.

W celu bardziej dogłębnego studium austriackiego prawa małżeńskiego zob.: R. K u t s c h e r, *Das Eherecht der kath. Kirche nach seiner Theorie und Praxis*, Wien 1856–57; U. H e y z m a n n, *Najnowsze prawa Kościoła katolickiego w państwie austriackim odnośnie do konkordatu*, Kraków 1861; E. R i t t n e r, *Prawo Kościoła katolickiego*, t. 2, Lwów 1869; tenże, *Östereichisches Eherecht*, Leipzig 1876; J. P e l c z a r, *Prawo małżeńskie katolickie...*; E. T i l l, *Prawo prywatne austriackie*, t. 5, Lwów 1901; W. A b r a h a m, *Prawo małżeńskie kościelne w porównaniu z prawem małżeńskim austriackim*, Lwów 1911; tenże, *Prawo kościelne katolickie*, Lwów 1912, cz. 1, 192–199; B. U l a n o w s k i, *Prawo małżeńskie kościelne z uwzględnieniem prawa austriackiego*, Kraków 1912; W. L. J a w o r s k i, *Prawo cywilne na ziemiach polskich*, Warszawa 1919; F. Z o l l, *Zarys prawa prywatnego austriackiego*, Kraków 1921; A. R z e w s k i, I. S z w a r c m a n, *Przewodnik dla urzędów...*

<sup>19</sup> Zob. L. D o m a ń s k i, *O małżeństwie...*, 112.

W celu bardziej dogłębnego studium węgierskiego prawa małżeńskiego zob.: M. A l l e r h a n d, *Prawo małżeńskie obowiązujące na Spiszu i Orawie*, kopia w: *Przegląd prawa i administracji*, Lwów 1926; K. B a c k, *Das ungarische Ehegesetz*, Wien 1910.

<sup>20</sup> Równocześnie prawo cywilne w niektórych wypadkach czyniło pewne ustępstwa na rzecz przekonań religijnych obywateli. Między innymi prawo to stanowiło, że rozwód jest niedopuszczalny, jeżeli w chwili zawarcia małżeństwa przynajmniej jedna ze stron była katolicką. Ponadto rozwodu nie mogła otrzymać także osoba, która po zawarciu małżeństwa stała się i w chwili składania skargi o rozwód pozostawała katolicką. Zob. R. L o n g c h a m p s d e B e r i e r, *Zawarcie i rozwiązanie małżeństwa...*, 365–370.

go prawnie wyznania odmawiał udzielenia ślubu z przyczyny, której nie uznaje prawo państwowe lub bez podania przyczyny<sup>21</sup>.

W 27 wsiach Spisza i Orawy (przyłączonych do Polski od 1922 r.) małżeństwo uważane było wyłącznie za instytucję prawa cywilnego na podstawie ustawodawstwa węgierskiego. Ponadto od 14 IX 1922 r., rozporządzeniem Rady Ministrów rozciągnięto nad tym terenem ustawodawstwo austriackie, pozostawiając nadal w mocy węgierską ustawę małżeńską. Do małżeństw zawartych na tym terenie miały więc zastosowanie przepisy ustawy węgierskiej bądź też kodeksu austriackiego, w zależności od tego, według których strony zawarły związek małżeński<sup>22</sup>.

Piąty i ostatni system prawa małżeńskiego obowiązujący w województwach zachodnich i północnych zawarty był w niemieckim kodeksie cywilnym z roku 1896<sup>23</sup>. Zgodnie ze wspomnianym kodeksem małżeństwo było związkiem cywilnym, stąd też obowiązkową formą zawarcia go była forma cywilna<sup>24</sup>. Wymagania do ważności małżeństwa były identyczne dla wszystkich obywateli, niezależnie od wyznania. System ten dopuszczał ponadto rozwody<sup>25</sup> z przyczyn wymienionych przez prawo cywilne, niezależnie od wyznania stron. Jurysdykcję w sprawach małżeńskich powierzał wyłącznie sądom państwowym. Nie zabraniał obrzędów religijnych ślubu. Zastrzegał jednak, iż mogą się one odbyć dopiero po zawarciu związku cywilnego<sup>26</sup>.

Stosunki małżeńskie na terenie nowo powstałego Państwa Polskiego regulowało więc aż pięć różnych ustawodawstw. Do zagmatwania tych stosunków przyczyniła się ponadto ustawa z dnia 2 VIII 1926 r. o prawie właściwym dla stosunków prywatnych wewnętrznych. Zgodnie z art. 2 tejże ustawy kto zmienia miejsce zamieszkania w Polsce, ten po upływie roku podlega prawu małżeńskiemu obowiązującemu w jego nowym miejscu zamieszkania. Według art. 17 wspomnianej ustawy w celu otrzymania rozwodu lub separacji należy kierować się prawem, któremu podlegają strony w momencie żądania rozwodu lub separacji<sup>27</sup>.

Tak duża różnorodność systemów prawa małżeńskiego obowiązujących w obrębie jednego państwa oraz mogące stąd płynąć konsekwencje powodowały

<sup>21</sup> Zob. L. Domański, *O katolickie prawo...*, 490.

<sup>22</sup> Zob. A. Borowski, *U źródła poglądów liberalnych na małżeństwo*, w: *Małżeństwo a Kościół*, praca zbiorowa, Warszawa 1934, 15–16.

<sup>23</sup> W celu bardziej dogłębnego studium prawa małżeńskiego obowiązującego na terytorium zaboru pruskiego zob.: J. Weber, *Das in Deutschland, der Schweiz und Österreich geltende staatliche Eherecht*, Augsburg 1877; J. Pelczar, *Prawo małżeńskie katolickie...*; F. Zoll, A. Ohanowicz, *Prawo cywilne b. dzielnicy pruskiej*, Warszawa–Kraków [b.r.w.].

<sup>24</sup> Dekretem króla Fryderyka Wilhelma z dnia 5 II 1794 r. wprowadzono na wszystkich ziemiach Prus tzw. *Allgemeines Landrecht für die Preussischen Staaten*. Prawo to przyznawało jurysdykcję nad sprawami małżeńskimi trybunałom cywilnym, ale uznawało jeszcze formę konfesijną za ważną formą zawarcia związku małżeńskiego. Jednakże już 6 II 1875 r. ustanowiono nowe prawo, które stanowiąc później część kodeksu cywilnego zaaprobowanego przez parlament Rzeszy w 1896 r., uznawało za ważne tylko te małżeństwa, które zawarte zostały zgodnie z formą cywilną.

<sup>25</sup> Prawodawca w § 1588 wspomnianego kodeksu cywilnego z 1896 r. zaznacza wyraźnie, że rozwiązanie małżeństwa cywilnego nie powoduje żadnych zmian co do zobowiązań wynikających z zawarcia związku małżeńskiego według formy wyznaniowej.

<sup>26</sup> Zob. R. Longchamps de Berier, *Zawarcie i rozwiązanie małżeństwa...*, 376–381.

<sup>27</sup> L. Domański zauważa, iż sytuacja taka umożliwiała np. katolikom z Małopolski, pragnącym otrzymać rozwód i wstąpić w nowy związek małżeński, na skutek faktycznej lub pozornej zmiany miejsca zamieszkania zwrócić się do sądu udzielającego rozwodu. Zob. tenże, *O katolickie prawo...*, 491.

narastającą świadomość konieczności ujednolicenia ustawodawstwa małżeńskiego w Polsce. Komisja Kodyfikacyjna Republiki Polskiej powołana do życia ustawą z dnia 3 VI 1919 r. po raz pierwszy podjęła temat prawa małżeńskiego na posiedzeniu sekcji prawa cywilnego 29 III 1920 r.<sup>28</sup> Przewodniczącym sekcji, któremu powierzono opracowanie projektu nowego prawa małżeńskiego, został prof. W. L. Jaworski. Zorientowany się jednak w różnicy, jaka istniała między zapatrywaniem członków Komisji a postawą Episkopatu i dużej części społeczeństwa, zrezygnował z pełnionego stanowiska<sup>29</sup>.

W maju 1924 r. Komisja Kodyfikacyjna wybrała nowego referenta, prof. K. Lutostańskiego. Ponadto ukonstytuowano specjalną podkomisję do unormowania prawa małżeńskiego. W jej skład nie powołano jednak żadnego specjalisty z prawa kanonicznego. Jedynie do drugiego czytania projektu, przygotowanego w całości przez prof. Lutostańskiego, zaproszono prof. W. Abrahama, jednego ze znakomitszych ówczesnych znawców prawa kościelnego<sup>30</sup>.

Pracom Komisji Kodyfikacyjnej nad projektem nowego prawa małżeńskiego towarzyszyło ogromne zainteresowanie społeczne. Za początek publicznej debaty na temat małżeństwa i regulującego je prawa można byłoby uznać list pasterski biskupów polskich z 1921 r.<sup>31</sup> Na sam przebieg oraz charakter toczącej się na łamach prasy dyskusji miał wpływ także fakt, iż projekt, sformułowany przez referenta już w 1924 r., przez długi okres czasu nie był publikowany. Pod koniec 1925 r. Komisja Kodyfikacyjna opublikowała jedynie komunikat o podstawowych zasadach projektu prawa małżeńskiego, bez przedstawiania jednakże tekstu oryginalnego projektu<sup>32</sup>.

<sup>28</sup> A. B o r o w s k i, *U źródeł poglądów liberalnych na małżeństwo*, „Przegląd Katolicki” 70 (1932) 407.

<sup>29</sup> Jak pisał sam prof. Jaworski: „Komisja Kodyfikacyjna wybrała mnie rzeczywiście referentem, ale referat ten przed dwoma laty złożyłem, a obecnie nie należę nawet do podkomisji (...) referat złożyłem z tego powodu, że zorientowałem się w zapatrywaniach członków Komisji, a z rozmowy z ks. kard. Dalborem poznałem stanowisko episkopatu. Przekonałem się, że bez walki się nie obejdzie, walkę zaś religijną uważam w naszym skolatanym kraju za nieszczęście, w którym nie chciałem żadnej odgrywać roli”. „Kurier Warszawski” 1931, nr 319, 1.

Według opinii S. Biskupskiego, prof. Jaworski przygotował w 1921 r. projekt nowego prawa małżeńskiego: Projekt ten miał prezentować opcję zgodną z postawą Episkopatu. Zob. S. B i s k u p s k i, *Reforma prawa małżeńskiego w Polsce*, Włocławek 1930, 9. Inny autor, który z powodów mi nieznanых wołał zachować anonimowość, w swoim artykule napisanym w Insbruku wyraża odmienną opinię. Na podstawie, jak twierdzi własnych badań a także słów samego profesora, projekt taki ponoć nigdy nie powstał. Zob. X, *Uwagi do kodyfikacji prawa małżeńskiego w Polsce*, „Ateneum Kapłańskie” 17 (1931), t. 27, 58.

<sup>30</sup> Okoliczności jakie towarzyszyły przygotowaniu projektu a także tocząca się wokół niego dyskusja spowodowały, iż W. Abraham zdecydował się przedstawić swój własny pogląd odnośnie do wspomnianego dokumentu w Publikacji zatytułowanej *Zagadnienie kodyfikacji prawa małżeńskiego*, Lublin 1929.

<sup>31</sup> *List pasterski biskupów polskich o małżeństwie do duchowieństwa i wiernych*, w: *Małżeństwo w świetle nauki katolickiej*, praca zbiorowa, Lublin 1928, 8–15.

<sup>32</sup> L. Domański, jeden z członków Komisji Kodyfikacyjnej pisze, że projekt został przygotowany i przedyskutowany w sposób odmienny od przewidzianego w regulaminie Komisji. Zob. L. D o m a ņ s k i, *O małżeństwie...*, 120–121. Z kolei prof. Jaworski we wspomnianym już wyżej liście z 29.01.1926 napisał: „Projekt jest obecnie dyskutowany, potem przyjdzie pod obrady sekcji prawa cywilnego, a wreszcie pod obrady pełnej komisji kodyfikacyjnej. Dużo więc jeszcze upłynie czasu nim projekt wejdzie do sejmu. Projekt jest dotychczas tajny i nawet ja, choć jestem członkiem Komisji Kodyfikacyjnej, nie znam go”. Zob. „Kurier Warszawski” 1931, nr 319, 1.

Ważnym wydarzeniem w procesie polaryzacji opinii reprezentowanej przez szeroko pojętą stronę katolicką<sup>33</sup> było głosowanie nad wspomnianym wyżej projektem. Dnia 9 III 1929 r. podkomisja, po trzech czytaniach ostatecznie przyjęła projekt prof. Lutostańskiego; 28 V tegoż roku uczyniła to Komisja w pełnym składzie. Dnia 4 XII 1929 r. projekt przesłano do Ministerstwa Sprawiedliwości<sup>34</sup>. W 1931 r. opublikowano w końcu zasady nowego projektu prawa małżeńskiego<sup>35</sup>. Jednakże do momentu rozpoczęcia działań wojennych nie doszło do unifikacji prawa małżeńskiego w Polsce<sup>36</sup>. Uczyniono to dopiero po ich zakończeniu poprzez publikację, 25 VIII 1945 r. nowego prawa polskiego i promulgację Kodeksu Rodzinnego 2 IX 1950 r.<sup>37</sup>

Nawet tak krótka prezentacja historycznego kontekstu toczącej się w II Rzeczypospolitej debaty na temat projektu nowego prawa małżeńskiego ukazuje niezwykłą złożoność poruszanego zagadnienia. We wspomniane dyskusji, dotyczącej przede wszystkim zagadnień prawnych, poruszano także szereg problemów związanych z przemianami społecznymi, kulturowymi. W debatę zaangażowani byli prawnicy, teolodzy, socjolodzy, politycy. Można więc mieć nadzieję, że niniejsza prezentacja, dotykając zaledwie podstawowych kwestii skomplikowanego systemu prawa małżeńskiego w odrodzonej Polsce, odśłoni niezwykle bogactwo problematyki i stanowić będzie inspirację do dalszego studium.

---

<sup>33</sup> Już w momencie prezentacji projektu wśród autorów katolickich można byłoby wyróżnić trzy koncepcje przyszłego prawa małżeńskiego. Pierwsza z nich przedstawiona została we wspomnianej już publikacji W. Abrahama *Zagadnienie kodyfikacji prawa małżeńskiego*. Drugą zawarto w pracy zbiorowej profesorów KUL *Małżeństwo w świetle nauki katolickiej*, Lublin 1928. Z trzecią koncepcją, autorstwa J. Urbana zapoznać możemy się m.in. w takich jego publikacjach jak: *Małżeństwo między państwem a Kościołem*, „Przegląd Powszechny” 46 (1929), t. 182, 257–275; *Przeciwko projektom rozwodowym*, „Przegląd Powszechny” 46 (1929), t. 183, 42–60; *O zdrowe ustawodawstwo małżeńskie w Polsce*, Kraków 1929; *Jak bronić małżeństwa?*, „Przegląd Powszechny” 48 (1931), t. 192, 273–290.

<sup>34</sup> W celu zapoznania się z podstawowymi zasadami projektu zobacz relację z prezentacji projektu prof. Lutostańskiego w auli Sądu Najwyższego 25 października 1931 r. opublikowaną w: „Gazeta Polska” 3 (1931), nr 294, 3.

<sup>35</sup> Zob. K. Lutostański, *Zasady projektu prawa małżeńskiego*, Warszawa 1931. Zob. także: *Projekt prawa małżeńskiego uchwalony przez Komisję Kodyfikacyjną w dniu 28 maja 1928*, Warszawa 1931.

<sup>36</sup> Jeszcze w 1938 r. w dokumentach synodu plenarnego Akcji Katolickiej mówi się wyraźnie o konieczności regulacji prawa małżeńskiego w Polsce. Zob. A. P o s z w a, *Małżeństwo i rodzina w uchwałach synodu plenarnego*, Poznań 1938, 10–11.

<sup>37</sup> Zob. J. P i e k o s z e w s k i, *The Law of Marriage in Poland*, „The Jurist” 14 (1954) 275.